

ACC. N:R M. 16102:1-9.

Landskap: lappland Upptecknare: Gerda Holm
 Härad: Ljuskele lga Berättare: John Andersson
 Socken: Järna Berättarens yrke: Hemmansägare
 Uppteckningsår: 1964 Född år 1885 i Umfors, Järna

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Räp tillverkning i Umfors. s. 1-9.

LUF 120

se B 23711-23720

Räpan kallas i Ulmfors "häwa," huvudet "kam", pinnarna vanl "linnar" och skaftet "härtyg", enbart "tyg" eller "skaft". Man har en smälare och lättare typ för vanlig räfsning och en grovare med kortare skaft som "härskarhär".

På de senaste åren har man börjat köpa kammar av plast eller aluminium. Men John Andersson gör fortfarande räpor helt av hä för sitt och ^{svärforsens} ~~magens~~ behov.

John Andersson förfärdigade en räpa för Arkivets räkning, och uppstecknaren var med vid de olika momenten.

I slutet av juni gick Andersson ut för att "leka ämnen" till kam. Han hade tidigare lagt märke till ett lämpligt ämne på andra sidan Ulmeälven (kallad "än"). Den utvalda björken fälldes vid roten, och 80 cm av den svagt böjda hockändan av stammen avdelades. Av veden

klövs de ämnen med hjälp av en häkil, tilltyrad på platsen. Han sade, att björken var seg, "fördi hon ha böj å känn somman", d. v. s. savat sig. Så barkade han och formade kamämnen grovt med yxa. Kamämnet är unq. 70 cm långt i detta skick. Däpa får det ligga och torka, om det är solskin, i de dagar, annars längre.

John började göra råpor i unga år. När han gift sig i 30-årsåldern, brukade han göra råpor om vintern, när väsket var sådant, att han inte kunde jaga och på så sätt försörja familjen. Han sålde till folk i Ulmfors och Ulmarjö och kunde få 2.50 pr styck. Han hann med en 30, 40 st per vinter.

För kunde alla kaular göra råpor, men mer eller mindre bra. När de fick mer förtjänst på 1900-t började de köpa kvinnor arbetade inte med linn på det viset.

Nu för tiden gör han inte många nya räpor, lagar mest. Syn och lust börjar fattas honom. Förr, när han var mer igång med det, hade han alltid ämnen i lager.

När kamämnat torkat, bearbetade han det med slätthvel och kniv för att få fram formen.

Han mätte ut var hålet för skaftkap-
pen skulle sitta genom att jämföra med ett redan färdigt ämne. Hålet blev ung. 5 cm långt och 1 cm brett. Han borade upp det med en speciell navare med hemmagjort häandtag och jäm-
nade till med kniv.

John Anderson tänker i tum, inte i cm. Han märkte ut hål för tinnarna med blyets på en förut ritad mittlinje. Det bör vara ung. 5 cm mellan tinnarna.

Till shaften hämtades granhä från det egna skiftet i Forsbäcken i samband med

andra transporter (Arkivets exemplar har dock skeft av fur, som kommit till Ulfors genom Våg o Vatten). Skaflet formade han med yxa och sandpapprade, utom kappen, som täjdes med kniv.

Han gjorde tapp och hål efter ögonmått och jämförelse, såtte i sidotinnarna, presade sen kappen i hålet "...tätt som en potta" sa John. När virket torkat lite till, skulle han borra hål genom tapp och kam och såtta i mittinnen (Oftast sätter han också i härnitar genom tappen, men de hålen borras han med en speciellt liten navare, som skals medan Arkivets exemplar tillverkades.)

För tinnhålen gjorde han först en liten "gräbba" med kniven, använde sen navare och borrade igenom med alla gängorna, så hålet blev jämnt, och skavde sen till över- och undersidan med kniv.

Sedan alla tinnhål borrats, täljer han ibland av mer, om han vill ha kammen smäckrare.

Sen sandpappas han kammen.

På de flesta kammar sätter han ett, två eller tre hak för att motverka sprickor i trät. De sätts oftast dit som ett sista moment, inte före hållborrningen.

Tinnarna tillverkas av hägg, som växer ganska rikligt omkring byn. Han väljer stammar på omkr. 3 cm diameter och spjälkar till tinnämnen. Då är häggen inte för gammal, och gammalt blir gärna vint. För, när han jobbade mer med råpor, hade han föräd av tinnämnen. De bakade och kluona häggdelningarna är långa nog att räcka till 3, 4 tinnar. Han hade även nu några i förvar, dels från väien, dels från några år tillbaka, som förvarats ovanpå mågens värmepanna och blivit riktigt torra. Tinnar har han ju behov av till lagning för de går fortast av.

Et ämne säljdes till i änden efter ögon-

mätt, rycks och vicks in i sitt hål och slås till med hammare. Sen tas ämnet av, längden justeras. Timmen formas spetsig och smal med avskuren spets. Pinnarna i milten bryts lättast, så de kan göras kortare där. Man gör inte pinnhuruden, "skallar", så ofta nu som förr. De ska verka så att pinner inte klyvs, om virket inte är torrt. Det fanns ju inte värmepannor förr.

John Andersson kunde måla sina råbor i bland; då fick han ngra ören till för dem. Oftast blev det blå kam och vitt skaft; kammen målade han oftare. Han har nu i redboelen ngra målade råbor unq. 3 är gamla. Men oftast tjärades de. Ibland kunde han tjära enbart tappen såsom en impregnering där. Några prydnadsutskänningar har han inte använt.

Ngn gång kunde han limma fast timmarna, vid slättern, när han "blev elak på" att de kröp ur.

Man kunde ge bort råpor åt flickor. Det har John gjort flera gånger som kurtis, "inte som äktenskapsmening, för det behörde jag inte då". Råpan var ingen speciell fästnögäva.

De flesta råpor han gör nu för tiden, kan man både härsja och råpa med. Han har någon i vedboelen, som är mycket grov och ren "härsjarhäri" och en he st, varav två med målade kammar, som är smäckta pänthimmersråpor.

Hur länge en "fräva" håller, beror på råpsarna, säger John. Självt kan han då råpa ett år utan att det händer något annat än med pinnarna. Han har en råpa, som är 15 år och varit med om slätten alla år, och som han knappst behövt tinna om. Övriga kan förstöra en råpa "på ett klick".

Han hört, att man tycker, att tinnarna kryper lättare ur Johns råpor nu för tiden.

En plastråpa har kanske hållbarare

händer men släpper förvisso inte gräset lika bra.

Johns redskap vid "håvmakeriet" är gyllan, ett stämjärn (ibland) för tapphälet, (som f.ö. är större bakom hammern, för att tappen ska gå att ta ut den vägen om skaftet bryts), kniv, penna, hyvvel, en hammare som är lagad på ovansidan med en jemöring och en navare med norsk bors ("som inte går att få nu") och hemmagjort handtag.

I vedboolen hade John Andersson sommaren -64 ett totalt råpar.

Skaftens längd varierade mellan 155 och 183. Det sistnämnda tillhörde en av de utpräglade funktimmersäfsorna. Skaften hade 10-12 cm omkrets på mitten och smalnar i något fall mot änden.

Kammens längd varierade mellan 63 och 70 cm. Det är framför allt på kammens grovlek och skaftets korthet man igenkänner

en härsjärhär.

Det är vanligast med tre hack på kamändarna.
Vanligen har Ulmforsräpan 13 tänder, men
hade också två räpor med 15 respektive 17 tänder.

Pinnarna mäter vanligen $5\frac{1}{2}$ - $6\frac{1}{2}$ cm men
på den 17-tändande räpan $5\frac{1}{2}$ - $3\frac{1}{2}$ cm.

Tappen sticker oftast 1 cm utanför kammen.
Räpor helt av härs släpper gräset lätt-
tare och är följammare.